

и такву Србију, никад у срцу не жале за њом. Сви паметни и зрели Србијанци (не кажем сви Срби) желе да се чува Југославија онаква каква је и колика је, по цену највиших жртава од стране Срба и Србијанаца.

Али федерација на националном плану није одржива без федерације на политичком плану. Отуда његова побуна против монопола Комунистичке партије, против партијске државе, која искључује други став, критику као државну победу, односно опозицију, а то значи контролу, смењивост и дељивост власти. Оно што данас изгледа далековидо за Драгољуба Јовановића је било непосредно јасно: због „политичке опресије” нова Југославија може да страда као што је стара Југославија страдала због „националне опресије”.

Студија др Надежде Јовановић о Драгољубу Јовановићу крцата је темама за нова истраживања. Она је отворила многа врата у нову историју у XX веку, и осврћући се скрупулозно на досадашњу историографију, понудила драгоцену искуство онима који су данас њени посланици, а нарочито онима који долазе. Објективност не подразумева толико храброст, колико знање, трезвеност и лично поштовање. Др Надежда Јовановић је насловила своју студију насловом који суштински обележава Драгољуба Јовановића: *Животи за слободу без стораха*. Сам Драгољуб Јовановић је у нас, где је поље слободе било увек уско, био човек без страха, изнутра слободан. И као што је говорио да демократија није могућа без демократа, тако ни слобода није могућа без слободних људи, без људи лишених страха.

Један од најпознатијих савремених руских историчара и филозофа Владимир Кантор каже: „Разговори о новој 'историјској младости' никли су као резултат одсуства жеље да се зна *своја реална прошлост*, иако ружна, безбојна, али стварна прошлост. *Али историја настаје тамо где* постоји развијени и одрасли, то јест реална знања о себи и побеђивање себе.” Др Надежда Јовановић је увек доприносила тим реалним знањима о нама. Допринос који је познавању нас самих, наше стварне а не митологизоване историје, дала својом студијом о др Драгољубу Јовановићу, сажима све оне бројне доприносе, који је нису чинили атрактивним, али су је сигурно водили ка овом великом, неспорном и незаобилазном личном доприносу.

Недељко Радосављевић

Драгиша Милосављевић, *Осаћански неимари*, Просвета–Београд, Завичајни музеј – Прибој, Београд – Прибој 2000, стр. 280.

Градитељска делатност неимара из Осата није остала непозната истраживачима у области историје уметности и етнологије. Она је, међутим, често посматрана на географски уско ограниченим просторима или на појединим истраживачким узорцима, било да су то сакрални или профани објекти. Стога се већ давно указала потреба за целовитом студијом којом би проблеми осаћанских неимара, њиховог природног и друштвеног амбијента и градитељске делатности у току више векова били свестрано и мултидисциплинарно сагледани. Дело Драгише Милосављевића *Осаћански неимари*, као резултат вишегодишњих истраживања, настало је управо с том намером.

Књига је подељена на четири веће целине. У првој од њих, под насловом *Осаћани и особености народног грађевинарства код Срба*, аутор се бави друштвеним околностима у којима се осаћанско градитељство развијало, да би крајем 18. и у првој половини 19. века достигло врхунац. Реч је о древној култури употребе дрвета као грађевинског материјала, зачетој још у словенској постојбини, која се одржала током целог средњовековног раздобља, да би нарочит значај стекла у новим друштвеним околностима, проистеклим учвршћењем османске власти. Дрво је било чест материјал, лако доступан и врло јефтин, при том и веома квалитетан. С друге стране, осећај несигурности због ратова и устаничких покрета од краја 17. до почетка 19. века, условио је да сви објекти, профани, стамбени и сакрални, имају одређено обележје привремености, да се релативно брзо подижу, лако демонтирају и премештају, или замењују другима подигнутим на другом месту. Управо су неимари из Осата одговарали тим захтевима времена, а једноставна дрвена кућа *осаћанка*, са огњиштем у средини и готово у целини дрвеном конструкцијом, постаје модел стамбеног објекта прихваћеног од најширих слојева становништва са обе обале Дрине.

У другом делу књиге, *Традиција и осаћански неимари*, Милосављевић нас упознаје са географским и друштвеним окружењем у коме се формирао и столећима остајао неизмењен начин живота тих

врсних неимара. Дата је поуздана географска дефиниција Осата, предела у околини Сребренице, оивиченог Дрином на истоку и селима Тегар и Љесковик на западу. Приложене су и две географске карте које тумачење дато у књизи додатно поткрепљују. Када је реч о самом имену Осата и суседног Лудмера, аутор истиче да је реч о топонимима несловенског порекла, доводећи их у могућу везу с популацијом Саса који су у тај крај стигли у средњем веку. О осаћанским неимарима су, како наводи аутор, сачувани бројни и разноврсни извори, који потичу још од касног средњег века. Милосављевић казује да су неки од осаћанских градитеља афирмисани у градњи сакралних објеката још почетком 15. века, наводећи и занимљиве, мало познате податке да их је било у војсци Стефана Лазаревића која је учествовала у бици код Ангоре 1402, те да их је Тамерлан, чувши за њихову вештину, поштедео и задржао. У том делу књиге Милосављевић је пажњу усмерио и на патријархално окружење и његов утицај на осаћанско градитељство. Строга хијерархија породичних задруга захтевала је да послове уговара старшина, који је често био и *мајстџор-баша*, одређујући и оне који ће ићи на рад. Њему је, после повратка, предавана и целокупна зарада. Поједине задруге давале су и по више десетина мајстора вичних неимарском занату, чији се техника и алат столећима готово и нису мењали. Писаних уговора и пројеката није било, реч је била довољна гаранција, а ранија остварења најбоља препорука. Мајстори су са шегртима на рад полазили око Ђурђевдана, а враћали се обично око Митровдана, израђујући код кућа током зиме елементе орнаменталне декорације, које су вративши се на градилишта уграђивали у своја дела. И осаћанске мајсторе је, попут дунђерских тајфи са југа, пратио *мајстџорски (бањалачки)* говор, само њима разумљив језички супстрат са елементима готово свих балканских језика.

Трећа целина, *Порекло и значај осаћанских градићелских облика*, посвећена је утицајима пресудним у формирању препознатљивог градитељског концепта осаћанских мајстора, те њиховим сеобама и миграцијама. Задатак аутора при том није био нимало лак, јер је, услед недостатка јасних података о градитељима многих објеката, до сазнања о томе јесу ли их градили Осаћани морао да дође поређењем са сродним објектима које су, сасвим извесно, они подигли. У осаћанском неимарству Милосављевић препознаје византијске и поствизантијске утицаје, дубоко укорене на балканском тлу. Поред тога је, међутим, приметан и значајан уплив оријенталне архитектуре, која се јавља после учвршћења турске власти. Део тих утицаја посебно је уочљив када је реч о профаним објектима и орнаменталној декорацији. Својеврсна симбиоза тих културних утицаја била је условљена и средином у којој су стасавале

генерације осаћанских мајстора, које су радиле на сакралним објектима обе конфесије. Укоренења представа о томе да је реч о мајсторима који су градили искључиво објекте од дрвета је, како је утврдио Милосављевић, потпуно неоснована. Осаћани су градили и објекте од чврстог материјала, пре свега камена и опеке. Они су учествовали у изградњи бројних профаних објеката у Сарајеву, те у обновама манастира Озрена, Тамне, Криваје, Боговађе и других. Припрате у бројним зиданим црквама и тремови манастирских конака са фино профилисаним стубовима најчешће су њихово дело. Ти неимари зидали су и објекте оријенталне традиције, као што су дрвене џамије, затим џамије са дрвеним минаретом или конаци муслиманских великодостојника, који су такође добро знали квалитет њиховог рада.

Свестрана градитељска активност подстицала је сталне миграционе покрете. Поред уобичајених сезонских прелазака преко Дрине, када је на појединим скелама реку прелазило и по више стотина градитеља дневно, одигравао се и процес тихог, али континуираног иселавања, односно насељавања. Милосављевић истиче да су многи неимари досељавали своје породице у области где су имали највише посла, често у непосредну близину својих дела. О осаћанском пореклу дела становника западне Србије сведоче топономастика (засеоци *Осаћани* у неким селима) и дијалекатске специфичности. Насељавање се нагло интензивирало у време Првог српског устанка, да би под управом кнеза Милоша Обреновића добило врло организован облик. У новој средини, међутим, потомци Осаћана су већ после две генерације заборављали занимање својих предака, одајући се пре свега земљорадњи и сточарству.

Четврти део књиге, *Осаћанско градићелство с краја XVIII и у првој њоловини XIX века*, посвећен је најзначајнијем периоду осаћанског неимарства. Аутор истиче да су у том времену најзаступљеније биле цркве брвнаре, при чему су објекти те врсте настали у време управе Хади Мустафа-паше у Београдском пашалуку (1793–1801) били нешто скромнијих димензија и једноставније конструкције од којих из устаничког и периода након устанака. Поред општих црта, указано је на особености најрепрезентативнијих цркава, као што су брвнаре у Такову, Љутовници, Сечој Реци, Миличиници, Дубу, Вранићу... Милосављевић наглашава да се тада интензивира и њихова активност на обнови зиданих, пре свега манастирских цркава, од којих су неке, попут манастира Раче, поново подигнуте из рушевина. Подстицај њиховом раду је својим односом према цркви и ктиторској делатности давао и кнез Милош Обреновић. За разлику од Карађорђевог времена, када су Осаћани у Србију прелазили у току ратних операција и сами у њима учествовали, кнез Милош их је плански прихватао, одређујући које ће послове обављати поједине

мајсторске дружине, колике ће им бити наднице и где ће се насељавати. Његово посебно поверење уживали су неимари из породице Гођевића, који су двадесетих и тридесетих година подигли на десетине сакралних објеката. Аутор на крају даје бројне податке о профаним објектима, од скромних кућа брвнара, собрашица, чардака и вајата, до сложених градитељских подухвата какви су били конак кнеза Милоша у Крагујевцу и неке градске куће у Сарајеву.

Драгиша Милосављевић се у раду користио до сада необјављеним историјским изворима, затим објављеном грађом и бројном литературом која обухвата више од 300 библиографских јединица. Додатни квалитет књиге чини и око 370 фотографија доброг квалитета, цртежа, планова и пресека објеката, што ауторова тумачења визуелно поткрепљује и читаоцу олакшава коришћење књиге. У квалитетним монографијама те врсте то је, уосталом, неопходан садржај. Посебна вредност књиге је што је аутор својим интересовањем обухватио веома широк простор на коме су Осаћани деловали, од Сарајева и централне Босне на западу до Велике Мораве на истоку, насупротив неким његовим претходницима који су своја истраживања махом ограничавали на подручје источно од Дрине. Књига је опремљена неопходним научним апаратом, укључујући резиме на енглеском језику, списак извора и литературе, те уобичајене регистре личних имена, географских појмова и општих појмова. Напомене су дате у самом тексту, прегледно и сагласно основним методолошким захтевима струке. Излагање аутора је уједначено, приступачно и читаоцу коме истраживање прошлости није професионално опредељење. Будући да је реч о делу које обилује новим подацима значајним за изучавање бројних проблема из историје уметности, етнологије и историје, можемо закључити да ће постати драгоцен помоћ у раду будућих истраживача прошлости географских простора источне Босне и западне и централне Србије.

Синиша Мишић

Историја приватног живота
(уредили: Филип Аријес и Жорж Дибс), Слио,
Београд 2000, стр. 565.

Крајем прошле године, у издању издавачке куће Слио, објављен је превод првог тома од пет о историји приватног живота у Европи. Први том обухвата раздобље од Римског царства па до 1000. године, а приређивачи су Филип Аријес и Жорж Дибс. Књига се састоји од пет посебних делова, које су писали различити аутори, а од тога су три посвећена антици (Римско царство (13–202), аутор Пол Вен; Позна антика (203–261), аутор Питер Браун; Приватни живот и кућна архитектура у римској Африци (263–352), аутор Ивон Тебер; једно раном средњем веку у западној Европи (Рани средњи век на Западу (353–465), аутор Мишел Руш) и пето је посвећено Византији (Византија у 10. и 11. веку (466–529), аутор Евлин Патлажан). На крају је дата и селективна библиографија (531–551). Одмах се запажа квантитативна неравномерност појединих тематских целина, где прва заузима више од трећине целокупне књиге. Нажалост, и квалитет појединих делова није на истом нивоу, што целокупној књизи умањује вредност. Међутим, сама тема, географски оквир и временски период су за поштовање као историографски подухват, који би и у нашој средини могао да нађе одјека у научној, али и читалачкој јавности.

Пол Вен је написао историју приватног живота у Римском царству и то је један од бољих делова ове књиге. Одвајајући приватно од јавног, аутор је пошао од тренутка рођења, када отац одлучује да ли ће прихватити дете или га одбацити, јавно га излажући на кућним вратима или сметлишту. У Риму незаконита деца носе мајчино име, а признавање очинства није постојало. Просечна породица је имала обично троје деце. Код аристократије, а то је углавном историја њиховог приватног живота, дете се поверава дојкињи и „педагогу“, који га васпитавају до пубертета. Они и брат по млеку представљају другу породицу. Учесталост усвајања је још један доказ колико је мало била природна римска „породица“. Дете је у мешовитој школи ишло до 12 година, после тога школовање настављају само имућнији. Не уче се корисни предмети већ они који доносе престиж (беседништво). Школовање у грчким деловима Царства